

İbn Ebî Zer^ç, *el-Enīsu'l-Muṭrib bi-Ravḏi'l-Kirtās fī Aḥbāri Mulūki'l-Mağrib ve Tārīḥu Medīneti Fās* Adlı Eseri, Tarih Metodu ve Fas Tarihi Kronolojisi

ADNAN ADIGÜZEL

Eskişehir Osmangazi Üniv. İlahiyat Fakültesi
adiguzela63@gmail.com

Giriş

Ebū'l-Ḥasen 'Alī b. Ebī Zer^ç el-Fāsī, Merīniler döneminde yaşamış, hakkında çok fazla bilgi sahibi olamadığımız bir müelliftir. Onunla ilgili sınırlı bilgiye göre, o, bir müddet Merīnī sultanı Ebū Sa'īd 'Uşmān'ın (hs.1310-1331) kâtipliğini yapmıştır. Müellifin 13. yüzyılın ikinci yarısı ile 14. yüzyılının ilk yarısına tekabül eden yıllar içinde yaşamış olduğu kabul edilebilir. Müellifin ölüm tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte inceleme konusu yaptığımız eserin yazılış tarihi ve anlattığı son olayların tarihinden yola çıkılarak 726/1326 sonrasında öldüğü anlaşılmaktadır.

İbn Ebî Zer^ç'in Fas tarihi hakkındaki bu eseri çok erken dönemlerden itibaren müsteşriklerin dikkatini çekmiştir. Bu eser, 1693'te Fransızca, 1794'te Almanca, 1828'de Portekizce, 1846'da Latince, 1918'de de İspanyolca'ya tercüme edilmiştir.¹ Eser C. Johann Tornberg tarafından 1843'te Uppsala'da Arapça yayınlanmış ve 1885'te Fas'ta yeni baskısı yapılmıştır. Eserin bir başka neşri Muhammed el-Hāşimī el-Filālī tarafından gerçekleştirmiştir (1330/1936). Daha sonra, 1972 yılında Dāru'l-Manşūr, Rabat'ta bu eseri yeniden neşretmiştir. El-Filālī'nin dipnotsuz ve hiçbir açıklama yapmadan yayınladığı bu eserin girişinde yer alan takdim yazısı, dipnotlar ve açıklamalar yayıncı Dāru'l-Manşūr tarafından eklenmiştir. Bizim elimizde bulunan ve üzerinde çalıştığımız eser bu baskıdır.

¹ Cāsım el-Ubūdī, "İbn Ebū Zer^ç," *Dīyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c.19, ss.449-451; İbn Ebū Zer^ç, *el-Enīsu'l-Muṭrib bi-Ravḏi'l-Kirtās fī Aḥbāri Mulūki'l-Mağrib ve Tārīḥu Medīneti Fās*, tah. Muhammed el-Hāşimī el-Filālī (Rabat: Dāru'l-Manşūr, 1972), s.8.

Eserin yayıncısı, takdim yazısında eserin ismindeki *kirtās* kelimesinin, yazı malzemesi olan *kirtasla* alakası olmadığını, bu kelimenin aslının *firtās* olduğunu ve zeytinlik anlamına geldiğini belirtmiştir.² Burada İbn Ebī Zer'in zamanının en büyük tarihçilerinden biri olduğu belirtilmiş, hakkındaki bilginin yetersizliğine dikkat çekilmiştir. Müellifin ailesinin Muvahhidlerin son dönemleriyle Merinilerin ilk dönemlerinde yaşamış olduğuna işaret edilmiştir.³ Eserin yayıncısı (Dāru'l-Manşūr), eserin yeniden basımı esnasında kitaptaki Hicrî tarihlerin yanına Miladî tarihleri ve eserin sonunda yer alan fihristleri eklediklerini belirtmişlerdir.⁴ Eserin Arapçası yaklaşık 400 sahifedir. Bu kitaba takdim yazısı ve fihristlerin de eklenmesiyle 500 sahife civarında bir kitap ortaya çıkmıştır. Müellif bu eser dışında sadece Meriniler tarihini ele aldığı *ez-Zehīratu's-Seniyye (ed-Durratu's-Seniyye) fī Tārīhi'd-Devleti'l-Merīniyye* adlı bir başka eser daha telif etmiştir. Bu eser tamamen Meriniler tarihine has bir eser olmakla birlikte eserin son kısmı eksiktir. Merinilerin kuruluşundan (610/1213'lerden) itibaren 677 (1279 başları) yılına kadar yaklaşık seksen yıllık tarihi dönemin ele alındığı kısmın bulunduğu eser 160 sahifelik, *el-Enīsu'l-Muṭrib*'te olduğu gibi her sayfada 26 satır bulunan bir metin olarak basılmıştır. Eseri ilk defa Cezayirli araştırmacı Dr. Muḥammed b. Ebī Şenb takdim ve açıklamalar olmaksızın 1920'de Cezayir'de yayınlamıştır. Ancak daha sonra 1972 yılında Dāru'l-Manşūr, Tunus'ta bulunan bir başka nüshasıyla karşılaştırarak ve takdim yazısıyla dipnotlar ekleyerek eserin yeni baskısını gerçekleştirmiştir.⁵

I. *Enīsu'l-Muṭrib* Adlı Eserin Bazı Özellikleri

Bu eser, adından da anlaşılacağı gibi, Fas şehri ve bu şehirde hâkim olan devletler tarihi olarak yazılmış bir eserdir. Dolayısıyla kitapta Fas'ın 9. yüzyıl başlarında kuruluşu öncesinden başlanılarak Miladî 1326 yılına kadarki dönemde bu bölgede hâkim olan devletler ve onların diğer devletlerle siyasi, askeri, ticari, vd. ilişkileri anlatılmıştır. Bu özelliğinden dolayı eserde İdrīsîler, Mağravîler, Benū Yefran, Murābiṭlar, Muvahhidler ve Meriniler hakkında önemli bilgilere ulaşmaktayız. Eserin içeriği hakkında bazı temel bilgileri özet olarak şöyle ifade edebiliriz.

² *Ravḍu'l-f(k)irtās*, zeytinlik, zeytin bahçesi anlamındadır.

³ İbn Ebī Zer', *el-Enīsu'l-Muṭrib*, ss.5, 6.

⁴ İbn Ebī Zer', *el-Enīsu'l-Muṭrib*, s.9.

⁵ İbn Ebī Zer' el-Fāsī, *ez-Zehīratu's-Seniyye (Durratu's-Seniyye) fī Tārīhi'd-Devleti'l-Merīniyye*, tah. Muḥammed b. Ebī Şenb (Rabat: Dāru'l-Manşūr, 1972).

1. Müellif eserine Allah'a hamd ve Peygamber'e salavattan sonra Merînîlere dua ve övgülerle başlamıştır. Eserini taşımakta olduğu güzel sıfatlarıyla her türlü övgüyü hak ettiğini söylediği Merînîlerin güzelliklerine bir katkı sağlamak amacıyla yazdığını belirtmiştir. Eserinde tarihteki önemli, latif, garip olayları, Mağrib'teki hükümdarların, emirlerin ve milletlerin tarihlerini (yönetime geçen kavim ve şahıslarla onların nesepleri, uygulamaları, savaşları, fetihleri, merasimleri vs.) anlatacağını ifade etmiştir.⁶ Eser, Fas'ı merkez alarak Mağrib ve Endülüs'teki olayları anlatmaktadır. Ancak zaman zaman Mısır ile ilgili bilgilere ve haberlere de yer vermektedir. Mısır'ın Şîîlerin (Fâtimîlerin) eline geçmesi, Mısır'a bağlı birliklerin çeşitli yerleri ele geçirmeleri, Fas'a elçi göndermeleri gibi konulara değinilmiştir. Eserin sonunda da yine Peygamber'e, âl ve ashabına salât ve selamla, Allah'a hamd ifadeleri yer almıştır.

2. Müellif, ilk ele aldığı devlet olan İdrîsîlerin tarihine onların Mağrib'e geliş sebebini anlatarak başlamıştır. Bu anlamda anlatımlarına 145/762'de Peygamberimizin torunlarından ve aynı zamanda Şîî imamlardan olan en-Nefsu'z-Zekiyye'nin (Muhammed b. 'Abdillâh b. Hâsen b. 'Alî b. Ebî Tâlib) Hicaz'da 'Abbâsîlere karşı ayaklanmasını anlatarak başlamıştır.⁷ Daha sonra Şîîlerin Mağrib'e geliş serüveni ve İdrîsîler Devleti'ni kurmaları anlatılmıştır. Eserde Fas'ın kurucusu olan İdrîsîler'den sonra Mağrāvîler, Benū Yefran, Murâbiṭlar, Muvahḥidler ve Merînîlerin tarihini anlatımıyla devam edilmiştir. Eserin 726/1326'da yazıldığı, bizzat eserin içinde belirtilmektedir⁸ ve ayrıca eserde ele alınan son tarih 726/1326 tarihidir.⁹

3. Müellif eserini güvenilir, sağlam kaynaklardan alarak yazdığını belirtmiştir. Elde ettiği bilgileri fazla teferruata girmeden ve yine çok kısa özet geçerek anlaşılabilir hale sokmadan ele aldığını ifade etmiştir.¹⁰ Müellif eserde, zaman zaman, naklettiği bilgilerin kaynağını/ravilerini de belirtmiştir.¹¹

Kendisi hakkında ise *kâle'l-mu'ellif 'afâ'llāhu 'anhu* (müellif –Allah onu affetsin— şöyle dedi), *kâle'l-mu'ellif li'l-kitâb* (kitabın müellifi dedi ki) vb. ifadelerle söze başlamaktadır. Bu ifade, kitap içinde sık sık karşımıza çıkmaktadır. Müellif 44. sayfada *kâle'l-mu'ellif li'l-kitâb* ifadesinden sonra

⁶ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.12, 13.

⁷ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.15 vd.

⁸ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.36, 37, 54.

⁹ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.401, 414.

¹⁰ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.14.

¹¹ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.19, 24, 26, 27, 28, 42, 55, 115.

690 yılıyla ilgili bir olayı anlatırken bu olayın bizzat şahidi olduğunu belirterek, yaşadığı dönemle ilgili aracısız, doğrudan bilgiler vermiştir.

4. Bu eserde daha düşünce aşamasından başlayarak Fas'ın kuruluşu ve devamında Miladî 1326 yılına kadar olan gelişmelere önemli bir yer ayrılmıştır. İdrîsîler Devleti'nin kurulmasından sonra onların ilk merkezleri olan Velîlî'nin onlara dar gelmeye başlamasıyla yeni kuracakları şehir için yer tespitine başlamışlardır (191/806).¹² Yer tespiti yapıldıktan sonra şehrin kurulacağı yerin satın alınması ve kuruluşu uzun uzun anlatılmıştır.¹³ Bu şehrin bütün güzellikleri kendisinde toplamış olan bir şehir olduğu; nehriyle, dağlarıyla, havasıyla, kaynakları ve akarsuyuyla, birçok farklı yerde yetişen bitkilerin tamamının burada yetişiyor olmasıyla mükemmel bir coğrafi yapıya sahip olan şehir olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca bu şehrin kuruluşundan itibaren alimler, zahitler, şairler ve edipler şehri olduğu belirtilmiştir. Müellif bu şehrin kuruluşundan eserin yazıldığı 726/1326'ya kadar ilim, fıkıh, sünnet ve cemaatin yaşatıldığı bir mekân olmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Burada Fas'ın fazileti hakkında hadislere de yer verilmiştir. Bununla da yetinilmeyerek Fas'ın bu yerde kurulacağına dair bir rahibin İdris'e müjdesine yer verilmiştir.¹⁴ Eser şehir tarihi çalışacaklar için Fas tarihi hakkında önemli bilgiler içermektedir.

Eserde göre, Fas'ın temelleri 1 Rab'ı'l-evvel 192/4 Ocak 808'de atılmıştır ve eserde şehrin niçin bu ismi aldığı hakkındaki görüşler ve rivayetler aktarılmıştır. Bu rivayetlerden birine göre; kazma anlamına gelen *fe's* kelimesinin inşaat esnasında sürekli olarak (*fe'si* al, ver, *fe'si* getir, götür vb. şekilde) kullanılmasından dolayı şehrin inşa işi bitince de şehrin adı, *fe's* olarak kalmıştır. Ancak kullanım zorluğundan dolayı *fe's* kelimesi zamanla değişerek Fās olarak telaffuz edilmiştir. Bir başka rivayete göre ise İdrîs'e şehrin adının ne olmasını istediği sorulmuş, o da yanınıza ilk gelen kişinin adını şehre ad olarak koyun demiş. İlk gelen kişinin adı Fāris imiş ve bu isim zamanla değişikliğe uğrayarak Fās olarak söylenmeye başlanmıştır. Bir başka anlatıma göre de İdris bu yerin eski adı ne ise onun kullanılmasını istemiş, eski adı Sāf (ساف) olan bu yer, kelimeyi oluşturan harflerden “fe” ile “se”nin yer değiştirmesiyle Fās (فاس) olarak söylenmeye başlanmıştır. Eserde şehrin inşa faaliyetleri hakkında da ayrıntılı bilgilere yer verilmekte, daha

¹² İbn Ebî Zer', *el-Enisu'l-Muṭrib*, ss.29-32.

¹³ İbn Ebî Zer', *el-Enisu'l-Muṭrib*, ss.31-51.

¹⁴ İbn Ebî Zer', *el-Enisu'l-Muṭrib*, ss.36, 37.

sonra Murābiṭlar ve Muvahḥidler döneminde de şehrin önemini koruduğu ifade edilmektedir.¹⁵

Şehir kurulduktan sonra zamanla büyümüş ve burada çok sayıda cami yaptırılmıştır. Bu anlamda Fas'ın en meşhur camii Ḳaraviyyîn Camii'dir. Eserde bu caminin inşası, minare eklenmesi, onarımları, mimari özellikleri, kitabeleri, süsleri uzun uzun anlatılmıştır. Bu cami ile ilgili olarak Muvahḥidler ve Merīnîler döneminde hatip olarak görev yapan kişiler ve bu kişilerin özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. Yine Fas'taki Endülüs¹⁶ Camii hakkında da bilgi verilmiştir. Eserde Fas'ın surları, hamamları, dükkânları, fabrikaları, otelleri, fırınları, evleri ve konaklarının sayısı ile ilgili rakamlara da yer verilmiştir.¹⁷

5. Eserde sık olmamakla birlikte Hicrî tarih yanında yer alan *muṣāfik* ifadesinden sonra Miladî tarihin de verildiği görülmektedir. Örneğin, 5 Rab'ü'l-evvel 689 Cumartesi *muṣāfik* 18 Mārs el-'acemî (s.65), 11 Raceb 486 Cuma *muṣāfik* 23 Uktüber el-'acemî (s.151); 23 Şafer 626 *muṣāfik* Decenber (Aralık) sonları (s.275);¹⁸ 26 Cumādā'l-ülâ Cuma gecesi *muṣāfik* 10 Māye (ss.413, 414) gibi ifadelere rastlamaktayız. Yine bir başka yerde de 690 yılı Rab'ü'l-âḥir ayı boyunca hiç yağmur yağmadığı, kuraklığın devam ettiği belirtilmiş; durumun vahameti anlatılırken, ay ismi olarak Rab'ü'l-âḥir yerine Miladî takvimdeki *Abrîl* (Nisan) ismi kullanılmış ve bu ay boyunca hiç yağmur yağmadığı belirtilmiştir (s.408).

6. Müellif muhtemelen kendisinin de katıldığını düşündüğümüz Şafer 684-Muharram 685 (Nisan 1285-Nisan 1286) tarihleri arasında yaklaşık bir senelik dönemde Endülüs'teki cihad faaliyetlerini günü gününe anlatmaktadır. Burada bazı olayların tarihi tam olarak haftanın hangi günü olduğu da belirtilerek verilmektedir. Mesela, 5 Şafer 684 Perşembe, 24 Şafer Salı, 25 Şafer Çarşamba vb. gibi gün ve ay belirtilmiştir. Bu şekildeki günlük tarihler verilerek yapılan bir yıllık döneme ait anlatım kitapta 341-374. sayfalar arasında yaklaşık otuz sayfalık yer kaplamaktadır. Burada Cezīratu'l-Ḥaḍrā'yı merkez olarak kullanan Merīnîlerin, Endülüs'teki Şerîş ve çevresinde gerçekleştirdikleri askeri faaliyetler anlatılmıştır.

¹⁵ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.38-47.

¹⁶ Fas şehri Ḳaraviyyîn ve el-Endelus olarak iki yakaya ayrılmıştır.

¹⁷ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.54-78.

¹⁸ Burada örnek olarak verdiğimiz 23 Şafer 626 Pazartesi tarihinin karşılığı olarak ifade edilen Aralık ayı sonu, aslında 20 Ocak olması gerekmektedir. İbn Ebî Zer'in gün belirterek verdiği tarihlerde de zaman zaman verilen gün isimlerinin tarihle uyuşmadığı görülmektedir. Kronoloji kısmında zaman zaman dipnotlarla bu duruma dikkat çekilmiştir.

7. Bu eser Merīniler döneminde yazılmış ve eserde Miladî 760'lardan 1326 yılına kadarki Fas şehri merkez kabul edilerek Mağrib ve Endülüs tarihinin yaklaşık 560 yıllık dönemi anlatılmıştır. Eser toplam olarak 400 sayfa civarındadır. Bu 400 sayfalık eserin yaklaşık 230 sayfalık kısmı (ss.172-402), 1115'ten başlayıp 1326 tarihinde biten Muvahhidler ve Merīniler tarihine ayrılmıştır. Yani 220 yıllık döneme 230 sayfa, geriye kalan 340 yıllık döneme ise 160 sayfa ayrılmıştır. Tabii bu 220 yıllık dönemin 1213'lerde ortaya çıkmalarından 1326 yılına kadarki yaklaşık yüz on yıllık dönemi Merīniler dönemidir. Bu dönem için eserde yaklaşık 125 sayfalık (ss.278-402) yer ayrılmıştır. Yani, müellif kendisine yakın dönemi daha geniş ve ayrıntılı olarak ele aldığı halde, geriye doğru gittikçe daha eski dönemleri daha yüzeysel ve özet olarak ele almıştır. Bu açıdan bakılınca eser daha çok Merīniler, Muvahhidler ve Murābiṭlar tarihi hakkında daha ayrıntılı bilgiler veren bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

8. Eserde devlet başkanlarının bir takım faaliyetleri anlatılırken, devlet başkanının ülkede inceleme gezileri yapmaları, yağmur duası, türbe ziyareti, kadir gecesi ve Ramadān ayı ile ilgili uygulama ve kutlamalar, peygamberimizin doğum günü kutlamaları, hastaların ziyaret edilmesi, hastaneler kurulması, gariplerin cenazelerinin devlet eliyle en iyi şekilde kaldırılması; âlimlere, şairlere çeşitli hediyeler verilmesi; şairlerin çeşitli vesilelerle sundukları şiir örnekleri bulunmaktadır. Yine Türklerin Mağrib ve Endülüs'teki varlığı hakkında araştırma yapacaklar için bu eserde birçok yerde bilgi mevcuttur. Bu anlamda Türklerin (*Agzāz*=Oğuzlar) Yūsuf b. Tāşfīn döneminden itibaren sık sık askeri gruplar içinde sayıldığı, biat eden topluluklar içinde anıldığı ve bunun yanında Merīniler döneminde (Tanca'da) özel bir Türk mezarlığı olduğu ifade edilmiştir.¹⁹

9. Kitapta zaman zaman tarihî anlatım ve aktarmaların dışına çıkılarak değerlendirmeler de yapılmaktadır. Bu anlamda Murābiṭlardan önce Mağrib'e hâkim olan Mağrāviler ve Benū Yefran hakkında genel anlamda güvenlik, imar, ürün fiyatları vs. ile ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra Kur'an'daki sosyal değişimin genel kurallarından birini açıklayan "Allah bir kavme verdiği nimeti, onlar kendilerini değiştirmedikçe değiştirmez"²⁰ ayeti aktararak toplumsal değişimin, ortaya çıkan yeni durumların insanların tercihleri ve eylemlerinden kaynaklandığını hatırlatılmaktadır.²¹ Yine Murābiṭlar Devleti tarihinin anlatımını bitirdikten sonra onlar hakkında da

¹⁹ İbn Ebî Zer', *el-Enisu'l-Muṭrib*, s.400.

²⁰ Kur'an-ı Kerim, 8/el-Enfâl:53.

²¹ İbn Ebî Zer', *el-Enisu'l-Muṭrib*, ss.113, 114.

genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu değerlendirmede, Murâbiṭların Bedevî karakterine dikkat çekilmekte, dinî anlayış olarak sağlam inançlı, adalet konusunda hassas ve cihada düşkün oldukları dile getirilmektedir. Yine Murâbiṭlar döneminde bölge halkının rahat ve refah içinde yaşadıklarını, ürün fiyatlarının fazla pahalı olmadığını, genel anlamda dinî, siyasi, adlî, ekonomik, sosyal yönden iyi bir yönetim sergiledikleri ifade edilmektedir.²²

10. İbn Ebî Zer', eserinde zaman zaman tenkitçi bir tavırla nakletmiş olduğu rivayetlerin doğruluğu konusundaki şüphe, tereddüt ve endişelerini dile getirmiş, bazen de bu rivayetler içinde tercih ettiği rivayeti belirtmiştir. Bu anlamda, İbn Tümert'e biat ve onun vefat tarihi ile ilgili rivayetler hakkında "Bu konuda sahih olan İbn Şâhibî's-Şalâh'ın rivayetidir"²³ diyerek farklı rivayetler içindeki tercihinin belirttiği. Yine bir başka yerde "Bu rivayet doğru değildir, bunlar kesinlikle yanlış ve onların vehimlerinden ibarettir"²⁴ ifadesine yer vermektedir. Bir başka yerde ise konuyla ilgili farklı görüşleri belirterek kendi anlattığı bilgilere uygun olmayan bilgileri de aktarmakta ve "Allâhu a'lem" (doğrusunu Allah bilir), burada naklettiğimizizin hilafına olarak..."²⁵ ifadesini kullanmaktadır. İbn Ebî Zer' "Allâhu a'lem" (doğrusunu Allah bilir) ifadesini sık sık kullanarak²⁶ verdiği bilgilerin tam olarak doğru olmayabileceğini ifade etmektedir.²⁷

11. Müellif, devletlerle ilgili tarihi anlatımları, ilgili devletin yıkılması aşamasına kadar anlattıktan sonra, Allah'tan başka her şeyin gelip geçici olduğunu belirterek zımnen devletlerin günü gelince yıkılmasını normal karşılamak gerektiğine dikkat çekmiştir. Bu anlamda İdrîsîler Devleti ile ilgili anlatımın sonunda "Baki kalmak sadece Allah'a mahsustur. O'ndan başka Rab ve O'ndan başka kulluk edilecek kimse yoktur" ifadelerini kullanmaktadır.²⁸ Murâbiṭlar ile ilgili anlatımın sonunda da "İşlerin sonu Allah'a varacaktır. O'ndan başka Rab, O'ndan başka kulluk edilecek hiç kimse yoktur. Baki kalmak Allah Teâlâ'ya mahsustur"²⁹ denilmektedir.

²² İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.166, 167.

²³ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.181.

²⁴ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.109. (ليس بصحيح ، إنما ذلك غلط ووهم منهم)

²⁵ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.395. (... وخلقاً لما نقلناه عن البعض. والله أعلم)

²⁶ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, ss.25, 28, 45, 196, 258, 395. Bazen de (والله أعلم بصحة ذلك) "bunun doğru olup olmadığını Allah bilir" ifadesini kullanır. Bkz. s.24.

²⁷ Sâlim Maḥmūd 'İsâ & Muzâḥim 'Alâvî eş-Şâhirî, *el-Mu'erriḥ İbn Ebî Zer' ve Menhecuhu fî Kitâbeti'l-Enîsu'l-Muṭrib*, <http://www.attarih-alarabi.ma/Html/ADAD34partie6.htm> (18.08.2014).

²⁸ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.95.

²⁹ İbn Ebî Zer', *el-Enîsu'l-Muṭrib*, s.166.

12. Bu eserin başka eserlerde görülmeyen en önemli özelliği belki de her devletin tarihi bilgilerini anlatmasından sonra, bir kronoloji ile o dönemin olaylarını özetlemesidir. Burada olaylar anlatılırken “İdrîsîler Döneminden Onların Yıkılışına Kadar Mağrib’teki Olaylar”, “Onlar [Murâbiğlar] Döneminde Meydana Gelen Olaylar”, “Onlar [Muvahhîdler] Döneminde Meydana Gelen Olaylar, Başlangıcından Sonuna Kadar” ya da “Mağrib’te Ortaya Çıkan Olaylar, 656 Senesinden 726 Senesine Kadar” şeklinde bir takdimle olaylar tarih verilerek sıralanmıştır. Müellif, olayları yıl yıl kronolojik bilgi vererek özetlemektedir. Bu anlamda ss.96-102 arasında İdrîsîler dönemi olayları, ss.114-119 arasında Mağrāvîler ve Benū Yefran dönemi olayları, ss.166-171’de Murâbiğlar, ss.262-277’de Muvahhîdler ve ss.402-414’de Merînîler dönemi olayları kronolojik olarak özetlenmiştir. Kronolojik bilgilerde, siyasi, askerî, sosyal ve ekonomik olaylara ilaveten doğal afetler, salgın hastalıklar ve astronomi alanını ilgilendiren güneş, ay tutulması, gökyüzünde bir takım olağan dışı olarak ortaya çıkan kıvıllık, yıldızlar vb. konular tarihleriyle aktarılmıştır. Bu haliyle eser, birçok yönden değişik sahalarda tarihî kaynak olarak kullanılabilir bir özelliğe sahiptir.

II. Kronoloji

Burada, eserde Muvahhîdler ve Merînîlerle ilgili kronolojik bilgileri yer yer özetleyerek aktaracağız. Bu iki devletten Merînîler, müellifin içinde yaşadığı devlet, Muvahhîdler ise Merînîler Devleti’nin kendisinden doğduğu ve birçok konuda onun devamı sayılan bir özelliğe sahip olan bir devlet olduğu için bu iki devletle ilgili kısım seçilmiştir. Diğer devletlerle ilgili kronolojik bilgiler ise yer darlığından dolayı buraya alınmamıştır.

Eserdeki kronolojik bilgilerde gün-ay verilmeden aktarılan Hicrî yılı ifade eden tarihlerden sonra Miladî yıl tarafımızdan eklenmiştir. Miladî yılın tespitinde eserde verilen Hicrî yılın ortalarına denk gelen Miladî yıl karşılığı olan yıl esas alınmıştır. Hicrî tarihler ay ve gün belirtilerek verildiğinde ise Miladî karşılığı da gün, ay ve yıl belirtilmek suretiyle yazılmıştır. Burada verilen bilgiler ve tarihlerin bir kısmı yanlış olabilir. Bu konuda herhangi bir müdahalede bulunulmamış, sadece metindeki bilgiler aktarılmış; zaman zaman dipnotlarla yanlışlığa dikkat çekilmiştir. Metinde geçen çeşitli hükümdarların isimlerinden sonra hükümlerlik yılları tespit edilerek parantez içinde belirtilmiştir. Metindeki ölçü ve tartıyla ilgili ifadelerin karşılıkları dipnotlarla açıklanmaya çalışılmıştır.

II.1. Muvahhidler Kronolojisi (515-667/1121-1269 Yılları Olayları ss. 262-277)

515 [1121] Mehdi [Muḫammed b. Tūmert], [Murābiḫlara] başkaldırdı, biat aldı ve Muvahhidler (Devleti) kuruldu.

524 [1130] Mehdi öldü ve Muvahhidler 'Abdulmu'min b. 'Alī'ye biat ettiler.

528 [1134] 'Abdulmu'min Der'a, Tādle, Selā ve Bilād-ı Tāze'yi fethetti ve kendisine *emīru'l-mu'minīn* denildi.

529 [1135] 'Abdulmu'min Ribāḫ-ı Tāze'nin inşasını ve çevresindeki sağlam surların yapımını gerçekleştirdi.

539 [1145] Endülüs'te Şerīş Muvahhidlerin hâkimiyetine girdi ve burada onlar adına hutbe okunmaya başlandı. Aynı yıl Ḳurṫuba'da İbn Zurayḫ ve Ḳurṫuba kadısı İbn Ḥamdīn Murābiḫlara başkaldırdılar ve Murābiḫlar Ḳurṫuba'dan çıkarıldı. Aynı yıl Muvahhidler ilk defa Endülüs'e asker çıkardı, Ṭarīf ve Cezīratu'l-Ḥaḍrā'yı ele geçirdi, Murābiḫlar buralardan kaçtı.

540 [1146] 'Alī b. 'Īsā b. Meymūn el-Lemtūnī, Ḳādis putunu yıktı ve Muvahhidler Māleḫa'yı ele geçirdi. Aynı yıl düşmanlar (Hıristiyanlar) seksen gemiyle Meriyye'ye geldiler, şehri yaktılar ve ayrıldılar. Aynı yıl 'Abdulmu'min, Fas, Tilimsān, Vahrān ve çevresindeki bölgeleri tamamen fethetti. Aynı yıl İşbīliyye halkı 'Abdulmu'min'e biat etti (Muvahhidlere katıldı) ve Murābiḫları şehirden çıkardı. Aynı yıl 'Abdulmu'min Tilimsān'daki Tākrārt surlarının güçlendirilmesini ve camisinin yapımını emretti.

541 [1147] 'Abdulmu'min Merrākeş, Ağmāt ve Dukkāle'yi fethetti. Aynı yıl Ṭanca'yı fethetti ve buradaki Murābiḫları öldürdü.

543 [1149] 'Abdulmu'min, Sicilmāse ve Sebte'yi fethetti ve aynı yıl Bergāvāta ile savaştı. Aynı yılın sonlarında Sebte halkı Muvahhidlere isyan etti ve buradaki Muvahhid idarecilerini öldürüp yaktılar. Aynı yıl Muvahhidler Ḳurṫuba, Ḳarmūne ve Ceyyān'ı fethetti. Rumlar İfrīḫiyye'deki Mehdiyye'yi ele geçirdi. Rumlar'dan [Endülüs Hıristiyanlarından] Rūzrīḫ (Rodrigo), Endülüs'te de Eşbūne, el-Meriyye, Ṭurtūşe, Mārīde, İfrāga, Şenterīn ve Şenteriyye'yi ele geçirdi. Aynı yıl Yahyā b. Ğāniye, yönetiminde bulunan Ubbaze, Beyyāse ve buralara bağlı kaleleri Hıristiyanlara verdi.

545 [1151] Muvahhidler yedi aylık bir kuşatmadan sonra Miknāse'yi fethetti ve buraya aniden girerek erkeklerin çoğunu öldürüp kadınlarını esir etti ve mallarını ganimet olarak aldı (5 Cumādā'l-ūla [30 Ağustos 1150] Çarşamba). Aynı yıl Miknāse'de daha önceden harap olmuş olan ribatın

onarımı yapıldı. Aynı yıl ‘Abdulmu’min, Ğabüle pınarından Selâ’ya su getirilmesini sağladı.

546 [1151] ‘Abdulmu’min, Vanşerîs dağları, Milyâne, Benû Mezġane adaları ve Bicāye’yi fethetti.

547 [1152] ‘Abdulmu’min, Büne, Ķusanġine, Beledu’l-‘Annâb, el-Cerîd ve bütün İfrîkiyye’ye şehirlerini fethetti. Aynı yıl Müslümanlar Ubbaze ve Beyyâse’yi Rumlardan geri aldı.

549 [1154] Muvahġidler Endülüs’te Leble’yi ani bir baskınla ele geçirdi, bütün erkekleri öldürdü, kadınları esir etti, mallarını ganimet olarak aldılar. Bu olay buradaki en büyük hadisediydi.

550 [1155] Muvahġidler Ğarnâta’ya hakim oldu ve buradaki bazı kişileri öldürdü.

552 [1157] Muvahġidler şiddetli bir kuşatmadan sonra Ğarnâta’yi yeniden (ikinci defa) fethetti.

553 [1158] ‘Abdulmu’min Tūnis, Sūse, Ķafşa, Ķayravân, Şafâķis ve Tarābulusu’l-ġarb’ı fethetti.

555 [1160] [Muvahġidler], Rumların elinde bulunan [İfrîkiyye’deki] Mehdiyye’yi fethetti. Aynı yıl ‘Abdulmu’min Cebelu’l-Feth Kalesi’nin yapılmasını emretti ve yapıldı.

558 [1163] ‘Abdulmu’min vefat etti ve yerine oġlu Yūsuf geçti.

559 [1164] Ğumâra bölgesindeki Marzadaġ ayaklandı. Aynı yıl Şa’bân ayı sonlarında (22 Temmuz 1164) (şeyh, fakih, salih, fazıl) ‘Alî b. İsmâ’îl b. Muġammed b.... ‘Umer b. ‘Uşmân b. ‘Affân vefat etti. Fas’ta Bābu’l-Feth dışına defnedildi. O fakih, hafız, zahid ve mutasavvıf bir kişiydi.

560 [1165] el-Cullāb Savaşı oldu ve bu savaşta çok sayıda Rum öldürüldü.

561 [1166] (Şeyh, fakih, salih) Ebū Şu’ayb Eyyüb b. Sa’îd es-Şanhâcî (namazda çok uzun süre kıyamda durduġu için ona es-Sâriye denilirdi) vefat etti. Onun ölümünün 10 Rabî’u’s-Şânî 570 Salı³⁰ olduġu da rivayet edilmiştir.

564 [1169] İtikadda Maġrib’in imamı olan (şeyh, fakih, salih) ‘Uşmân b. ‘Abdullāh es-Selâlcî el-Uşûlî (*Burġāniyye* müellifi) vefat etti.

Aynı yıl İşbīliyye’de büyük bir sel olayı oldu.

³⁰ Burada verilen tarihin karşılığı 8 Kasım 1174 Cuma gününe denk gelmektedir. Metindeki Salı günü ifadesinde ya da verilen tarihte bir yanlışlık olmalıdır.

566 [1171] Yūsuf b. 'Abdulmu'min, Tānsīft köprüsünün yapımını emretti ve yapıldı.

567 [1172] Yūsuf b. 'Abdulmu'min, İşbīliyye vadisinde köprü kurulmasını emretti ve teknelerin üzerine (*akade 'alā'l-ḳavārib*) köprü kuruldu. Aynı yıl İşbīliyye kasabası inşa edildi ve surların üzeri balıksırtı gibi yapıldı. Aynı yıl Doğu Endülüs'te hakim olan Muḥammed b. Merdenîş vefat etti. Muvahḥidler Belensiye, Şātibe ve Dāniye ve bağlı bölgelere hâkim oldu.

568 [1173] Muvahḥidler Rum komutan Sānşū Ḥīmīnū'yu [Sancho Jiménez/Ximeno] (Ebū Berde'a en-Naşrānī) mağlup etti ve onu bütün askerleriyle birlikte öldürdü.

571 [1175] Merrākeş ve çevresinde veba salgını oldu. İnsanlar herhangi bir (görünür) hastalıkları olmadan ölüyorlardı. İnsanlar ceplerinde adlarını, neseplerini ve adreslerini belirten bir yazı bulundurmadan evlerinden çıkmıyorlardı. Merrākeş'teki ölü sayısı 1.700'e ulaşmıştı. Mağrib'te enflasyon (pahalılık) iyice arttı.

572 [1176] (Fakih, kadı) Ebū Yūsuf el-Ḥaccāc vefat etti. Aynı yıl Yūsuf b. 'Abdulmu'min kardeşi el-Ḥasen'i azarladı (*'atebe*) ve kardeşi de ona yazdığı bir şiirle hem özür diledi ve hem de büyüklüğünü hatırlatarak ("Sen bize baba gibisin" diyerek) kendisini bağışlamasını istedi. Bu şiirden sonra onu Ḳurṭuba valisi olarak atadı. Aynı yılın Şevvāl 1177 Nisan ayında zamanının kutbu, asrının garip şahıslarından Ebū Ya'zā Yelnūr b. Meymūn b. 'Abdullāh el-Yezmīrī öldü. Onun Heskūra'dan Benū Şabīḥ kabilesinden olduğu rivayet edilmiştir. Bir rivayete göre 130 yaşında vefat etti. Yirmi sene yüksek Tınmelel dağlarında gezerek, sonra sahillere inmiş ve on sekiz sene sadece ot yiyerek yaşamıştı. (Burada bu kişinin boyu, kıyafeti, bilgisi vb. konularda açıklamalar bulunmaktadır.)

573 Zū'l-ḥicce [1178 Mayıs-Haziran] döneminde *talebetu'l-ḥaḍar*'dan³¹ olan (şeyh, fakih, âlim, müşavir) 'Abdullāh b. Māleḳī vefat etti. Cenazesinde emīru'l-mu'minīn Yūsuf da hazır bulundu.

578 [1182] Kadı (*ḳādī'l-cemā'a*, şeyh, fakih, salih, *verī'*) 'İsā b. 'İmrān Merrākeş'te vefat etti ve yerine Aḥmed b. Meḍā el-Ḳurṭubī atandı. Aynı yıl, Müslümanlar Şentefīle ve İḳlīc şehirlerini ele geçirdi, buradaki Rumları

³¹ *Talebe* kelimesi Muvahḥidler döneminde bir anlamda âlim/hoca anlamında kullanılmıştır. Bunlar askerlikten de muaf tutulan Muvahḥidlerin en önemli sınıflarından biridir. Bkz. 'Abdulvāhid el-Merrākuşī (ö.621/1224), *el-Mu'cib fi Telḥīsi Aḥbāri'l-Mağrib*, tah. M. Sa'īd el-'İryān & M. el-'Arabī el-'Alemī (Kahire: Maṭba'atu'l-İstīḳame, 1949), ss.356, 426.

öldürdü, kadınlarını ve mallarını ganimet olarak aldılar. Aynı yıl, Fas halkından faziletli, alim, hafız, tevazu sahibi ve duası kabul olan bir şahıs olan Şeyh Ebū Hazer Yaḥluf b. Hazer el-Ūrubī vefat etti.

580 [1185] Emīru'l-mu'minīn Yūsuf [b. 'Abdulmu'min] öldü, yerine oğlu Ya'kūb el-Manşūr geçti. Aynı yıl, el-Mayūrķī diye bilinen 'Alī ibn Ğāniye, 6 Şa'bān/13 *November* 1184 Cuma günü, insanlar Cuma³² namazındayken Bicāye şehrini ele geçirdi. O zamanlar Cuma günleri şehrin kapıları kapatılmıyordu. İbn Ğāniye şehre girdi ve yanındaki piyade ve süvarilerle Ulu Camiye yöneldi. Kendisine biat edenleri serbest bıraktı, biatten kaçınmaya çalışanları öldürdü. Burada yedi ay boyunca hakim oldu. Bu sene Fas'ta (şeyh, salih, *el-mutekaşşif*, Kur'an muallimi) Ebū 'Abdullāh et-Tāvidī vefat etti ve Bābu'l-Kise dışına defnedildi.

585 [1189] el-Manşūr, Merrākeş'e su getirdi.

586 [1190] Hıristiyanlar Batı Endülüs'teki Şilb, Bāce, Yābüra'yı işgal ettiler.

587 [1191] Müslümanlar Kaşru Ebī Dānis'i fethettiler.

591 [1193] Hıristiyanlar el-Erāk Savaşı'nda hezimete uğradılar ve binlercesi öldürüldü.

593 [1195] Ribāṭu'l-Feth'te surlar tamamlandı ve kapıları sağlamlaştırıldı. Yine burada Ḥassān Camii ve minaresi yapılmaya başlandı. İşbīliyye Camii minaresi, Merrākeş Kutubiyyīn Camii minaresi inşa edildi. Aynı yıl Merrākeş *kaşabası* ve camisi yapıldı. (Şeyh, salih, fakih, âlim) Ebū 'Abdullāh b. Mu'ṭī vefat etti.

594 [1198] Aslen İşbīliyye'ye bağlı Katniyāne'den [Cantillana] olan zamanının kutbu (şeyh, salih) Ebū Medyen Şu'ayb b. el-Ḥuseyn el-Enşārī Tilimsān'da vefat etti ve Cebelu'l-'İbād'da defnedildi. Tasavvuf ehli lendi.

595 [1199] el-Manşūr [1184-1199] vefat etti, yerine [oğlu Muhammed] en-Nāşir geçti. Aynı yıl, *Kitābu'l-Hidāye* müellifi olan (şeyh, salih, fakih, âlim) Muhammed b. İbrāhīm el-Mehdevī (25 Cumādā'l-ūla [26 Mart]) Cuma günü Fas'ta vefat etti. Fas'a geldiğinde onun kırk bin dinarı vardı. O, oturduğu evinden başka bütün parasını hayır işlerine infak etti. Aynı yıl Faslı, Mağrib'teki ilim erbabından, önde gelen (*muḳaddemen fī funūnihi*), (zâhid, şeyh, fakih) Muhammed b. 'Alī b. 'Abdulkerīm Fundalāwī (İbnu'l-Kettānī diye maruftur) (Zū'l-ḥicce 10-20/1199 [3-13 Ekim arası] günlerde)

³² Şa'bān ayının altısı Pazartesi gününe tesadüf etmektedir. Bu olay Cuma günü olduğuna göre tarih 3, 10, 17 ya da 24 Şa'bān tarihlerinden biri olmalıdır.

vefat etti. Fas'ta Bābu'l-Cîse dışına defnedildi. Cenazesinde Emîru'l-mu'minîn [Ya'kûb Manşûr] de hazır bulundu.

598 [1202] (Şeyh, fakih, salih, *veri*) *imāmu'l-ḳaraviyyîn* Ebû Muḫammed Yeskur el-Cevrā'î el-Ġafcūmî (11 Zû'l-ka'de [3 Ağustos] Cumartesi kuşluk vaktinde) vefat etti.

600 [1204] Fas şehrinin surları yenilendi ve Bābu'ş-Şerī'a tamamlandı. Aynı yıl, el-'Ubeydî, Cibālu Verga'da ayaklandı. Mağlup edildi, başı kesilerek Fas'ta Bābu'ş-Şerī'a'ya asıldı ve cesedi de kapının ortasında yakıldı. Bu olaydan sonra bu kapıya *bābu'l-maḫrûḳ* denildi.

601 [1205] en-Nāşir'in valisi olan Ye'îş, Bādis, el-Muzimme ve Melîliyye şehirlerine ani düşman saldırılarına karşı sur yaptırdı.

602 [1206] İfrîkiyye'ye Hâfşî valiler atanmaya başlandı.

604 [1208] Vecde şehri surları yenilendi. Aynı yıl, en-Nāşir Fas'ta Endülüs Camii yanına abdest almak ve su içmek için kullanılacak (*dāru'l-vudû'* ve *'s-sikāye*) yaptırdı. Buraya su temini için dışarıdan bir pınardan su hattı yaptırdı. ... Ḳaraviyyîn yakınına *muşallā* yaptırdı.

608 [1211] Faslı (şeyh, salih) Ebû 'Abdullāh b. Cerîr (İbn Tāhmîst diye maruftur) 26 Zû'l-ḫicce [29 Mayıs] Salı gecesi vefat etti. Bābu'l-Cîse dışında defnedildi. Yazısı güzeldi. Kur'an-ı Kerim nüshaları yazar ve hakkını vereceğine inandığı kişilere hediye ederdi. Ölünceye kadar tahsil işine devam etti.

609 [1212] Müslümanlar el-'İḳāb Savaşı'nda yenilgiye uğradılar; Mağrib ve Endülüs orduları (askerleri) burada yok oldu.

610 [1213] El-'Ubeydî [el-Maḫrûḳ]'un oğlu Fas Ġumāra dağlarında kendisinin Fātimîlerden olduğunu iddia ederek ayaklandı. Dağlılardan ve vadilerdeki insanlardan çok sayıda kişi ona biat etti. En-Nāşir onun üzerine ordu gönderdi, mağlup etti ve o öldürüldü. Aynı yıl [Muḫammed b. Ya'kûb] en-Nāşir [1199-1213] öldü ve yerine oğlu Yūsuf geçti. Aynı yıl Merînîler büyük bir orduyla Mağrib'e girdi. Aynı yıl Mağrib ve Endülüs'te büyük bir veba salgını oldu. Aynı yıl Hıristiyanlar Ubbaze şehrini ele geçirdiler.

613 [1216] Merînîler, Muvahḫidler ordusunu Vādî Naḳûr'da mağlup etti. Muvahḫidler askerleri silahsız olarak, kendilerini gizleyerek Fas'a girdiler.

614 [1217] Kaşru Ebî Dānis'de Müslümanlar mağlup oldu ve şehir halkından çok sayıda kişi öldürüldü.

615 [1218] Portekiz kralı Alfünsü eş-Şānī (Alfonso II), Kaşru Ebī Dānis'i kılıçla (savaşta mağlup ederek) ele geçirdi. Müslümanlardan kimi bulduysa öldürdü.

617 [1220] Mağrib'te büyük bir kuraklık, çekirge ve pahalılık ortaya çıktı. Aynı yıl İşbīliyye Vadisi'nde *Burcu 'z-Zeheb* yaptırıldı.

618 [1221] İşbīliyye surları yenilendi. Harem inşa edildi ve etrafına hendekler kazıldı.

619 [1222] Muvahhidler Mayūrka adasını ele geçirdi (15 Zū'l-hicce [1223, 19 Ocak] Perşembe).

620 [1223] Yūsuf el-Muntaşir [1213-1224] vefat etti.

621 [1224] Emir 'Abdulvāhid el-Maḥlū' öldürüldü.

Aynı yıl el-'Ādil lakaplı 'Abdullāh b. Ya'kūb el-Manşūr'a Mursiye'de biat edildi.

622 [1225] Seyyid 'Abdullāh b. Muḥammed b. Yūsuf b. 'Abdulmu'min el-Beyyāsī, Beyyāse'de ayaklandı ve kendisi için biat almaya başladı. ... Yirmiden fazla kale ve şehri Alfonso'ya verdi. Aynı yıl Alfonso, Merbāle'yi ele geçirdi, Tuḫile'yi kılıçla (savaşarak) aldı ve burada Müslümanlardan çok sayıda kişiyi öldürdü. İşbīliyeli on binlerce kişi buraya yardım/destek için geldi ve onlar da düşmanlar tarafından öldürüldü. Aynı şekilde Mursiye halkından on binlerce kişi de Delāye Kalesi'ne destek olmak için harekete geçti. Onlar da düşmanlar tarafından öldürüldü. Bu şekilde İşbīliyye ve Mursiye hakkında binlerce kişi öldürülünce çarşı ve mescitler adeta boşaldı.

623 [1226] Batı Endülüs'te Hıristiyanlar Lüşe'yi ele geçirdi. Yine bu bölgede daha çok yakın zamanda en-Nāsir'in büyük masraflar yaparak ele geçirdiği Şelbeta Kalesi el-Beyyāsī tarafından Hıristiyanlara teslim edildi. Bu sene el-Beyyāsī, Medūr Kalesi'nde İbn Yebūrak tarafından öldürüldü ve başı kesilerek İşbīliyye'ye gönderildi. Aynı yıl Hıristiyanlar Kubāle'yi aldılar. Aynı yıl Arab Ḥult kabilesi Muvahhidlerle savaştı ve onları mağlup etti.

624 [1227] Mağrib ve Endülüs'te fiyatlar iyice yükseldi. Sonuçta bir *kafiz* buğday on beş dinara satılmaya başlandı. Aynı yıl Mağrib'te çekirge istilası oldu. Aynı yıl İşbīliyye'de (Muvahhidlerden olmayan) es-Seyyid İdrīs b. Ya'kūb el-Manşūr'a biat edildi. Aynı yıl Hıristiyanlar Mayūrka adasını ele geçirdi. Aynı yıl 'Abdullāh [b. Ya'kūb] el-'Ādil [1224-1227] vefat etti. Aynı yıl Yahyā b. Muḥammed en-Nāsir [1227-1233] ve [İdrīs b. Ya'kūb] el-Me'mūn'a (1227-1232) biat edildi.

625 [1228] Doğu Endülüs'te el-Mutevekkil lakaplı İbn Hüd, Ūrīvāle'de ayaklandı ve Mursiye halkı ona biat etti. 'Abbāsî halifesi adına hutbe okutmaya başladı.

626 [1229] Büyük bir sel felaketi yaşandı. Fas'ta şehir surlarıyla Endülüs Camii ve daha birçok yer yıkıldı. (Fas'ın) Endülüs [yakasın]da oteller yıkıldı. Aynı yıl İbn Hüd Şāṭibe ve Dāniye'yi ele geçirdi. Aynı yıl Hıristiyanlar da Belensiye'ye bağlı Cebelu'l-'Uyūn Kalesi'ni ele geçirdiler. Aynı yıl İbn Hüd, Mursiye'de el-Ḳāḏī Ḳaşallī'yi öldürdü. Aynı yıl İbn Hüd Ceyyān'ı ele geçirdi. Bu yılın Zū'l-ka'de [1229 Ekim] ayında Ḳurṭuba halkı İbn Hüd'a biat etti, şehirdeki Muvahḫidlere bağlı kişileri sürgün etti ve öldürdü. Aynı yıl İbn Hüd "emīru'l-mu'minīn" lakabıyla anılmaya başlandı. Bu yılın 23 Şafer (*December* ayının sonuna denk gelen) [22 Ocak 1229] Pazartesi günü Mayūrka tekrar Müslümanların eline geçti.

628 [1231] Müslümanlar Māride'de hezimete uğradı. Düşmanlar şehre kılıç (zoruyla) girdiler. Aynı yıl Şā'bān [Haziran] ayında düşmanlar Batalyevs ve çevresini de ele geçirdiler. Aynı yıl Raceb [Mayıs] ayında İbn Hüd, Cebelu'l-Feth ve Cezīratu'l-Ḥadrā'yı ele geçirdi. Endülüs'te Muvahḫidlerin hakimiyeti tamamen sona erdi.

629 [1232] Es-Seyyid Ebū Mūsā, Sebte'de kardeşi el-Me'mūn'a karşı kıyam etti. Aynı yıl Muḫammed b. Yūsuf b. Naşr, meşhur adıyla İbnu'l-Aḫmer bağımsızlığını ilan etti, insanları kendisine biat etmeye davet etti. Ercüne halkından biat aldı ve *Emīru'l-muslimīn* lakabını aldı. Aynı yıl Hıristiyanlar Seraḳuşṭa'ya bağlı Mirvāle'yi ele geçirdi.

630 [1232] [İdrīs] el-Me'mūn (1227-1232) vefat etti ve yerine er-Raşīd geçti. Aynı yıl İbn Hüd Sebte'ye de hakim oldu. Buradaki hakimiyeti üç ay sürdü. Sebteliler İbn Hüd'un hakimiyetinden çıkarak el-Muvaffak lakaplı Aḫmed el-Beyyāsī'ye biat ettiler. Aynı yıl Ḳurṭuba ve Ḳarmūne, Muḫammed b. Yūsuf b. Naşr'ın eline geçti. Aynı yıl İşbīliyye'de el-Ḳāḏī el-Bācī'ye biat edildi. Aynı yıl İbn Hüd, İbnu'l-Aḫmer ve [İşbīliyye'deki] el-Bācī ile mücadele etmek için düşmanla yıllık bin dinar ödeme karşılığında barış anlaşması yaptı. Aynı yıl Mağrib'te açlık ve veba iyice arttı. Pahalılıktan dolayı bir *vesk*³³ buğday otuz dinara yükseldi.

631 [1234] İşbīliyye yakınlarında İbnu'l-Aḫmer, İbn Hüd ve el-Bācī arasında savaş oldu. İkiisi birleşerek el-Bācī'yi mağlup ettiler. Aynı yıl İbnu'l-Aḫmer, el-Bācī'yi öldürdü ve İşbīliyye'ye girdi. Burada bir ay

³³ *Vesk*, yaklaşık 118-135 kg civarında bir ağırlık ölçüsü. Cengiz Kallek, "Vesk," *Diyānet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.43, s.70.

kaldıktan sonra halk tarafından buradan çıkarıldı. Aynı yılın Cumādā'l-āhira [Mart] ayında Leble'de Şu'ayb ibn Maḥfūz b. Muḥammed ayaklandı ve el-Mu'taşım lakabını aldı. Aynı yılın Şevvāl [Temmuz] ayında İbn Naşr ile İbn Hūd arasında barış anlaşması yapıldı. Ceyyān, Ercüne ve Beküne'de ona [İbn Hūd'a] biat edildi.

632 [1235] Hıristiyanlar Yābise (adasını) beş ay kuşattıktan sonra şehre girdiler. Aynı yıl el-Ceneviyyūn [Cenevizliler] çok sayıda gemiyle gelerek Sebte'ye saldırdı, mancınıklarla şehre yüklendi, ancak her hangi bir başarı elde edemedi.

633 [1236] *Ehlu Cenuva* [Cenevizliler], Sebte'yi tekrar kuşattı. Büyük bir güçle şehri tamamen ablukaya aldı, mancınıklarla ve diğer savaş aletleriyle yüklendiler. Sebtelilerin Cenevizlilere dört yüz bin dinar (haraç) vermeyi kabul etmesiyle barış anlaşması yapıldı. Aynı yıl 3 Şevvāl'de [10 Haziran] Hıristiyanlar Qurṭuba'nın doğusuna akşam üzeri ani bir baskın düzenledi. Büyük bir savaş gerçekleşti. Hıristiyanların şehri almasına kadar Batı Qurṭuba'daki kuşatma devam etti. Aynı yıl İbn Hūd ile Kaştile kralı arasında yıllık dört yüz bin dinar (haraç) verme karşılığında dört yıllık barış anlaşması yapıldı. Aynı yıl [Mağrib'te] emīru'l-mu'minīn ['Abdulvāhid er-Raşīd], Arab Hult kabilesi ileri gelenlerini öldürdü.

635 [1238] İsbīlye ve Sebte halkı er-Raşīd'e biat ettiler. Aynı yıl [Mağrib'te] pahalılık ve veba salgını had safhaya çıktı, insanlar birbirini yemeye, bir çukura yüz cenaze gömülmeye başlandı.

640 [1242] Er-Raşīd [1232-1242] öldü ve yerine kardeşi es-Saīd geçti.

642 [1244] Hıristiyanlar Belensiye'yi ele geçirdi.

643 [1245] Emir Ebū Bekr el-Merīnī, Miknāse'yi ele geçirdi.

644 [1246] Hıristiyanlar Ceyyān'ı ele geçirdi.

646 [1248] Muvahhid halifesi Ebū'l-Ḥasen 'Alī es-Saīd [1242-1248] vefat etti. Aynı yıl İsbīlye [Hıristiyanların] eline geçti. Aynı yıl Emir Ebū Bekr el-Merīnī, Fas ve Ribātu't-Tāze'yi ele geçirdi. Aynı yıl Fas'ta büyük bir yangın çıktı, Bābu's-Silsile'den Hammāmu'r-Raḥbe'ye kadar olan bütün çarşılar yandı. Aynı yıl, Merrākeş'te yönetime el-Murtaḍā geçti.

653 [1255] [Muvahhidlerin halifesi] 'Umer el-Murtaḍā Fas yakınlarında Benī Behlül'de mağlup oldu.

665 [1266] 'Umer el-Murtaḍā [1248-1266] Merrākeş'te öldürüldü ve yerine Ebū Debbūs geçti.

667 [1269] Ebû Debbûs [1266-1269] öldürüldü, ordusu mağlup oldu. [Merînîlerin lideri olan] Emîru'l-mu'minîn Ya'kûb b. 'Abdulhakk, Merrâkeş ve çevresini ele geçirdi ve 9 Muharrem 668 [8 Eylül 1269] Pazar günü şehre girdi.

II.5. Merînîler Kronolojisi (665-726/1267-1326 Yılları Olayları ss. 402-412)

665 [1267] Fas'ta Emîru'l-mu'minîn Ya'kûb'a biat edildi.

658 [1260] Hıristiyanlar Selâ'ya karşı saldırıya geçtiler ve 2 Şevvâl'de [10 Eylül] şehri ele geçirdiler.

659 [1261] [Merînîlerin lideri] Ya'kûb ile (Muvahhîd halifesi) el-Murtađâ'nın orduları arasında savaş yapıldı.

661 [1263] Ya'kûb'un oğlu 'Abdullâh, Merrâkeş kuşatması esnasında öldü. Aynı yıl 12 Şa'bân [21 Haziran] Salı günü Ebû'z-Zevâ'ib yıldızı doğdu ve iki ay boyunca seher vaktine kadar görünmeye devam etti. Aynı yıl Merînî ordusu, 'Âmir b. İdrîs ve el-Hâcc et-Tâhertî komutanlıklarında cihad için Endülüs'e geçti.

662 [1264] Mağrib valilerinden Ebû'l-'Alâ' Talha vefat etti.

663 [1265] Fakih el-'Azefî, Aşîle şehrinin surlarını ve kasabasını yıktırdı.

664 [1266] Ebû Debbûs, Fas'ta Emîru'l-muslimîn Ya'kûb'dan yardım talebinde bulundu.

666 [1268] Fas'ta *kaşabadaki* beytülmal soyuldu. Buradan 12.000 dinar ve 300 gerdanlık/kolye çalındı. Aynı yıl Emîru'l-mu'minîn Ya'kûb Milyâne'de Yağmurâsen b. Zeyyân ile savaştı ve burayı aldı.

667 [1269] Sebte'de Şeyh Ebû Mervân el-Vencâsî vefat etti. Aynı yıl İfrîkiyye hükümdarı Emîru'l-muslimîn Muḥammed b. Yahyâ el-Ḥafşî (el-Mustanşir lakaplı), Arap Rayyâh kabilesiyle savaştı ve onları mağlup etti, mallarını ganimet olarak aldı, kadınlarını da esir alarak Tûnis'e döndü. Aynı yıl İfrîkiyye hükümdarı Mustanşir, Emîru'l-muslimîn Ya'kûb'a Ebû Zekerıyyâ' b. Şâlih ile hediye gönderdi.

668 Şafer [1269 Ekim] ayında Rumlar el-'Arâ'îş şehrine girdi. Erkeklerini öldürüp kadınlarını ve mallarını aldı, şehri yakıp yıkıp gemilerine binip gitti. Aynı yıl Talha b. 'Alî Ya'kûb b. 'Abdillâh öldürüldü. Aynı yıl Kurban Bayramı günleri [Ağustos ayı başlarında] Emir Mes'ûd b. emîru'l-muslimîn Yûsuf b. emîru'l-muslimîn Ya'kûb doğdu ve Tanca'da 692 yılı Zû'l-hicce ayında öldü. Aynı yıl 1 Muharrem (31 *Ğušt*/Ağustos 1269 Cumartesi) Emîru'l-muslimîn Ya'kûb Merrâkeş'i ele geçirdi. Aynı yıl 25

Zū'l-ḥicce tarihinde [15 Ağustos 1270] Rum el-İfrānsīs'in kralı el-Ḳıddīs lakaplı Luyis et-Tāsi' (Luis IX), çok sayıda gemiyle Tunus'a çıkarma yaptı. Rum çıkarması Çarşamba ikindiden sonra başladı, Perşembe gecesi de devam etti. Rumlar el-Kal'a'yı ele geçirdi. Rumlar 40.000 süvari, 100.000 okçu, 100.000 piyade askere sahipti.

669 25 Rabī'u's-Şānī [11 Aralık 1270] Tunus'u kuşatmakta olan Rum el-İfrānsīs'in kralı Luis IX vefat etti. Onun vefatı üzerine kuşatma kaldırıldı. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Der'a'da Araplarla savaştı. Aynı yıl Fas çevresindeki Emerkū Dağı'nda Muḥammed b. İdrīs ve Mūsā b. Raḥū isyan etti. Emīru'l-muslimīn Ya'qūb onları üç gün kuşatma altına aldı ve onlar yeniden Ya'qūb'a boyun eğdi ve affedildi.

670 Raceb [1272 Şubat] ayında Emīru'l-muslimīn Ya'qūb, Yağmurāsen b. Zeyyān ile İslī Vadisi'nde savaştı ve onu mağlup etti. Yağmurāsen Tilimsān'a kaçtı ve burayı bir müddet kuşatma altında tuttu.

672 [1274] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Tanca'yı aldı, Emir Yūsuf Sebte'ye çıkarma yaptı.

673 [1275] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Sicilmāse şehrini aldı.

674 Şevvāl ayının 3. günü (21 Mārs 1276 Cumartesi) Fas vadisi üzerine yeni bir şehir kuruluşuna başlandı. Aynı yıl 2 Şevvāl'de [20 Mart] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Fas'ta 12.000'den fazla Yahudi öldürdü ve onları Fas halkından tamamen uzaklaştırmış oldu. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Ya'qūb, ilk defa resmi cihad için Endülüs'e geçti. Aynı yıl, Cezīratu'l-Ḥaḍrā, Ṭarīf ve Runda'yı ele geçirdi. Aynı yıl Dūn Nūnyū dī Lārā [Don Nuño de Lara] [ile] savaş yapıldı. Aynı yıl Miknāse'ye *kaşaba* (şehir içinde yöneticilere ait özel korunaklı iç kale) inşa edildi.

675 [1277] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb, ikinci kez cihad için Endülüs'e geçti. Aynı yıl er-Ra'īs 'Abdullāh b. Eşķīlūle Māleķa'da vefat etti.

677 Rabī'u'l-evvel [1278 Ağustos], Ufrūṭatu'r-Rūm (Haçlı donanması) Cezīratu'l-Ḥaḍrā'ya saldırdı. Aynı yıl İfrīkiyye hükümdarı Yahyā el-Vāsīķ'ın hediyeleri ulaştı. Aynı yıl Şa'ban [Aralık-Ocak] ayında, Emīru'l-muslimīn Ya'qūb'un valisi olan 'Umer b. 'Alī, İbnu'l-Aḥmer'e ait olan Māleķa'ya saldırdı. Aynı yıl Şevvāl'de [Şubat-Mart], Mes'ūd b. Kānūn es-Sufyānī ayrılık çıkardı. Aynı yıl el-Medīnetu'l-Cedīde'de [Fas] cami inşa edildi.

678 [1279] Müslümanlar, el-Ufrūṭa'nın Cezīratu'l-Ḥaḍrā üzerindeki kuşatmasını kırdı, boşa çıkardı.

679 [1280] Ebū Zeyyān b. 'Abdulkāvī et-Tecīnī vefat etti. Aynı yıl Mağrib'te çekirge istilası oldu. Çekirgeler bütün ekinleri yedi, yeşil bir şey bırakmadı. Açlık-kıtlıktan dolayı bir *ṣā'*³⁴ buğdayın fiyatı on dirheme çıktı. Aynı yıl 27 Rabī'u'l-evvel [27 Temmuz 1280 Cumartesi] günü, Fas'taki yeni camiye yedi kantar on beş *riṭl*³⁵ ağırlığında bir avize asıldı. Avizenin 187 tane tabağı (lambası) vardı. Aynı yıl er-Raṭs Ebū'l-Hasen ibn Eşkilüle ve Alfünsü el-Āşir (Alfonso X), Ğarnāṭa'yı kuşattı.

680 [1281] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb, Yağmurāsen b. Zeyyān ile Tilimsān yakınlarında savaştı ve onu mağlup etti. Aynı yıl Merrākeş çevresinde isyan çıkarmış olan 'Abdulvāhid es-Sekseyevī öldü. Aynı yıl Zū'l-ka'de [1282 Şubat] ayında Vādī'n-Necāh ve Māriz'de köprü yapıldı. Aynı yıl Mes'ūd b. Kānūn es-Sufyānī vefat etti.

681 [1283] Komutanlardan er-Rundāhī Sebte'de vefat etti. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Ya'qūb resmi cihad için üçüncü kez Endülüs'e geçti. Alfonso X ile Şahrat 'İbād'da görüşmeler yaptı. Alfonso X, 100.000 dinar karşılığında tacını (Ya'qūb'a) rehin olarak verdi. Aynı yıl Milend er-Rūmī Fas kasabasından kaçtı. Aynı yıl 1 Zū'l-ka'de [31 Ocak 1283], İbn Ebī 'İmāra diye meşhur olan Aḥmed b. Marzūk, Tūnis şehrine girdi. Aynı yıl Emir Ebū İshāk, Kusanṭīne yakınlarında öldürüldü. Aynı yıl Yağmurāsen b. Zeyyān öldü.

682 [1283] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Māleka'ya çıkartma yaptı. Aynı yıl *Muḥarram* [1283 Nisan] ayında, Alfonso X öldü. Aynı yıl Rabī'u's-sānī [1283 Temmuz] ayında, Emīru'l-muslimīn Ya'qūb Cezīratu'l-Ḥadrā'dan hareket ederek Tuleyṭula yakınlarına kadar ilerledi ve burada savaştı. Aynı yıl Emir Tāşfin b. 'Abdulvāhid Endülüs'te vefat etti.

683 [1284] Emīru'l-muslimīn Ya'qūb'un, *el-muhendis* 'Alī b. el-Ḥācc'a verdiği direktifle yapılan çalışmalarla 'Ayn Ğabüle suyu Ribāṭu'l-Feth *kaşabasına* ulaştırıldı. Aynı yıl Benū Aḥmer hükümdarı [Māleka yakınlarındaki] Kamāriş kalesini ele geçirdi. Aynı yıl Tūnis'te İbn Ebī 'İmāra öldü ve onun yerine Ebū Ḥafş (Ḥafşiler) hakim oldu. Aynı yıl Şa'bān ayının ilk on günü [13-23 Ekim günlerinde] Emir 'İsā b. 'Abdulvāhid zehirli bir kılıçla Serīş'te öldürüldü.

Aynı yıl 6 Ramaḍān [16 Kasım] Ribāṭu'l-Feth'te el-Ḥurra Ummu'l-İzz bint Muḥammed b. Ḥāzim öldü ve oraya defnedildi.

³⁴ *ṣā'*, tahıl ölçmede kullanılan ve yaklaşık 3.5 litrelik hacme sahip bir ölçü birimidir. Bkz. Cengiz Kallek, "Sa'," *DİA*, c.35, ss.317-319.

³⁵ Kantar, yaklaşık 50 kg, *riṭl* ise 500 gr. civarında bir ağırlığı ifade etmektedir. Bkz. Cengiz Kallek, "Kantar," *DİA*, c.24, s.317-320; Kallek, "Ritl," *DİA*, c.35, s.52-55.

684 [1285] Emīru'l-muslimīn Ya'küb resmi cihad için dördüncü kez Endülüs'e geçti.

685 Muḥarram [1286 Mart] ayında, Emīru'l-muslimīn Ya'küb [Cezīratu'l-Ḥadrā'da] vefat etti. Aynı yıl Taṭvān şehri *kaşabası* inşa edildi. Aynı yıl Fas vadisinde büyük bir su çarkı imal edildi. 685 yılı Raceb [1286 Ağustos] ayından başlayarak 686 yılı Şafer [1287 Mart] ayına kadar çalıştı.

686 [1287] Emīru'l-muslimīn Yūsuf, Der'a'nın doğusunda Araplarla savaştı. Aynı yıl Ramaḍān [1287 Ekim] ayında, Kaşru'l-Mecāz'ın surları yapıldı ve kapıları güçlendirildi... Aynı yıl Zū'l-ḥicce [1288 Ocak] ayında, düşman [Rumlar] (Allah belalarını versin-*demmerahullāh*), Endülüs'ün doğusundaki Mayūrka adasına girdi. Aynı yıl Sūs'ta isyan eden Ṭalḥa b. Maḥallī öldürüldü.

687 [1288] Mısır Sultanı el-Mansūr, Ṭarābulusu'ş-Şām'ı ele geçirdi. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Yūsuf, Vādī Āş ve civarını İbnu'l-Aḥmer'e teslim etti. Aynı yıl er-Raṭs Ebū'l-Hasen b. Eşkilüle Kaşru Kutāme'de vefat netti. Aynı yıl Fas kadısı fakih Ebū Ḥāmid el-Baḳḳāl görevden alındı ve yerine el-Ḥaṭīb Muḥammed b. Eyyüb (Ebū'ş-Şabr) getirildi. Aynı yıl Merrākeş merkezde Emir Ebū 'Āmir isyan etti. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Yūsuf Tilimsān'da savaştı, burayı kuşattı ve kuşatmada mancınık kullandı.

687 yılı sonlarında [1289 Ocak ayında] sürekli doğu rüzgârı (*rīḥu'ş-sarkīyye*) esti ve şiddetli kıtlık oldu. Bu durum 690 [1291] yılı sonlarına kadar devam etti. 690 yılı Nisan ayı boyunca hiç yağmur yağmadı. Aynı yıl şeyh fakih Ebū Ya'küb el-Eşkar vefat etti.

690 [1291] 'Alī b. Yūsuf b. Yezkāten, Serīş şehrini kuşattı. Aynı yıl Ramaḍān [Eylül] ayında, Emīru'l-muslimīn Yūsuf resmi cihad için Endülüs'e geçti ve Hışn Yahyā'yı kuşattı. Burada Tāze camiini inşa ettirdi. Aynı yıl Sānşū (Sancho), Ṭarīf'i kuşattı ve 691 Şevvāl sonlarında (1292 Ekim başlarında) burayı ele geçirdi. Aynı yıl el-Meliku'l-Eşraf Akkā'yı ele geçirdi. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Yūsuf, bütün ülkede mevlid törenleri düzenlenmesini emretti.

692 [1293] (Yūsuf), Tāzūta Kalesi'ni fethetti.

693 [1294] Tāze Camii binası tamamlandı. Bu camiye bakırdan yapılmış, 32 kantar ağırlığında 514 lambası olan bir avize yapıldı. Cami ve avize için 8.000 altın dinar harcandı. Aynı yıl İbnu'l-Aḥmer, Emīru'l-muslimīn Yūsuf ile resmi görüşmeler yapmak ve Ṭarīf konusundaki tavrından dolayı özür dilemek için Mağrib'e geçti.

29 Raceb 693 [25 Haziran 1294] Pazar³⁶ zeval vaktine yakın bir saatte güneş tutulması oldu ve güneşin 1/3'ü kapandı. El-Ḥaṭîb Muḫammed b. Eyyüb (Ebū'ş-Şabr), Ḳaraviyyîn Camii'nde *kusūf* (güneş tutulması) namazı kıldırdı. Aynı yıl Emîru'l-muslimîn oğlu Emir 'Abdulmu'min vefat etti. Aynı yıl Emîru'l-muslimîn Yūsuf, veziri İbnu's-Su'ūd Endülüs'e ve Ṭarîf'e gönderdi. Aynı yıl Mağrib, İfrîkiyye ve Mısır'da şiddetli açlık, büyük bir veba salgını ortaya çıktı. Çok sayıda kişi öldü ve buğdayın *mudd*'ü³⁷ on dirheme, altı *evākî* un bir dirheme çıktı.

694 [1295] İnsanların işleri normale döndü, fiyatlar ucuzladı. Aynı yıl 28 Zü'l-hicce 694 [8 Kasım 1295] Salı günü öğle namazından sonra tam güneş tutulması oldu. Gündüz geceye döndü, yıldızlar parlamaya başladı.

695 [1296] Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Tāvriṭ kalesini inşa ettirdi.

696 [1297] Nedrūme şehri kuşatıldı.

697 [1298] Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Tilimsân'ı günlerce kuşatma altında tutup tekrar Fas'a döndü. Aynı yıl Merrâkeş eşrafi, 'Abdulkerîm b. İṣâ ve 'Alî b. Yaḫyâ el-Hintâtî'yi öldürdüler.

698 [1299] Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Nedrūme'yi ele geçirdi. Aynı yıl Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Tilimsân'a resmi olarak kuşatma kararı aldı: "Burası ya alınacak ya da ölünceye kadar kuşatma devam edecek." Aynı yıl (sahilde yer alan) Henîn ve Tāvent kaleleri fethedildi.

699 [1299] Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Vahrân, Mustegānem, [Tünis] ve Milyâne'yi aldı.

700 [1300] Tilimsân kuşatması devam ederken, buraya kalesiyle, surlarıyla yeni bir şehir kuruldu. Aynı yıl Emîru'l-muslimîn Yūsuf, Ḳaşabât, Berşek, Venşerîs, Mâzūne, Baḥhâ' ve Tāmizcedert'i aldı. Ulu cami inşa ettirdi.

701 [1302] Endülüs meliki Muḫammed b. Muḫammed b. Yūsuf İbnu'l-Aḫmer öldü.

705 Şevvâl [1306 Nisan] er-Raṭs Ebū Sa'îd Sebte'de ayaklandı ve buraya hakim oldu.

705 [1306] Mısır'daki Türk emiri, Emîru'l-muslimîn Yūsuf'a elçi göndererek hediyeler sundu.

706 [1307] Emîru'l-muslimîn Yūsuf vefat etti. Yerine torunu 'Āmir b. 'Abdullāh b. Yūsuf geçti.

³⁶ Burada Pazar olarak verilen tarih, Cuma gününe denk gelmektedir.

³⁷ *Mudd*, yaklaşık 0,75 litrelik hacim ölçüsüdür. Cengiz Kallek, "Müd," *DİA*, c.31, ss.457-459.

707 [1308] Yūsuf b. Muḥammed Merrākeş'te başkaldırdı. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Ebū Şābit Araplarla savaştı. Aynı yıl Emīru'l-muslimīn Tanca çevresinde Alūdān ve Dimne kalelerinde savaştı.

708 Şafer [1308 Ağustos] ayında Emīru'l-muslimīn Ebū Şābit Tanca'da vefat etti ve yerine Ebū'r-Rabf Suleymān geçti.

709 Şafer [1309 Temmuz] ayında, Emīru'l-muslimīn Ebū'r-Rabf Suleymān Sebte'yi fethetti.

710 Cumādā'l-ülā [1310 Ekim] ayında, Emīru'l-muslimīn Ebū'r-Rabf Suleymān öldü ve yerine Emīru'l-muslimīn Ya'kūb b. 'Abdulḥakk'ın oğlu es-Sa'īd Bifaḍlillāh Ebū Sa'īd b. 'Uşmān geçti. 710 Cumādā'l-ülā [1310 Ekim] ayında 'Umer b. 'Uşmān, Ribātu Tāze'de isyan etti, kendisi için biat istedi, ancak başarılı olamadı.

716, 7 Ramaḍān [23 Kasım 1316] Cumartesi³⁸ günü, (salih, şeyh, mübarek) Ebū 'İmrān et-Tesulī vefat etti. Endülüs yakasındaki Şābirīn Mescidi kiblesine defnedildi.

720 [1320] Emīru'l-muslimīn Ebū Sa'īd, başkent yeni Fas'ta ve çok sağlam bir medrese inşa ettirdi. Burada öğrencilere Kur'an kıraati dersi verilmeye ve fakihler yetiştirmek için ilim tahsiline başlandı. Burada görev alanlara aylık olarak maaşları verildi ve ihtiyaçları karşılandı. Bütün bunlar tamamen Allah rızası ve Allah'tan bağışlanma talebiyle gerçekleştirildi.

721 [1321] Emīru'l-muslimīn Ebū Sa'īd Fas'ta Endülüs Camii'nin batısında yeni bir medrese inşaatı başlattı. Bu bina öncekilere göre daha güzel ve sağlam yapıldı. Çevresine abdest almak için Fas dışından bir kaynaktan sular getirildi, öğrenciler için yurt yapıldı. Bu yapı için 100.000 dinardan fazla harcama yapıldı. Hocalar ve talebelerin ihtiyaçları (barınak, beslenme ve giyim gibi) karşılanıyordu.

722, 16 Zū'l-ka'de [26 Kasım 1322] Miknāse, Fas, Ribātu Tāze ve çevresinde iki gece devam eden şiddetli fırtına çıktı. Fırtına ortalığı yıktı geçti, ağaçları söktü attı, Miknāse ve Makramide'de zeytin ağaçları zarar gördü.

723 [1323] Mağrib'de şiddetli yağmur ve kar yağdı. Her yer bembeyaz oldu. Odunun *riḥlī* Fas'ta iki dirheme kadar yükseldi. Aynı yıl Muḥarrām [1323 Ocak] ayında Şanhāce'deki 'Aynu'l-Vāliye pınarından ikindiden sonra geceye kadar sular bulanık aktı, daha sonra normal haline döndü. Aynı yıl Şa'bān sonu [1323 Eylül] ayı başlarında Emīru'l-muslimīn Ebū Sa'īd 'Uşmān

³⁸ 7 Ramaḍān 716 tarihi, burada verildiği gibi Cumartesi değil Salı gününe denk gelmektedir.

Ḳaraviyyîn Camii yakınına daha önce hiçbir hükümdarın yaptırmadığı büyük bir medrese yapılmasını emretti. Tatlı kaynak suları, hocalara maaş, hocalar ve öğrencilerin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak birimler, imam, müezzin, hizmetçiler görevlendirildi. Bu kurumun ihtiyaçlarının giderilmesi için arazi alınarak vakfedildi.

723 Cumādā'l-ülā [1323 Mayıs] ayında Fas'ta Attarlar Çarşısı yandı ve Emīru'l-muslimīn yeni bir çarşı binası yapılmasını emretti. Bina medrese kapısından kasaplar çarşısına kadar uzanan bir alana yapıldı. Bu çarşı için üzerinde resimler olan sağlam, büyük bir demir kapı yapıldı. Bu kapı sanki bir şehir kapısı gibiydi...

723 [1323] Kuraklık yılı oldu ve insanlar yağmur duasına çıktı, fiyatlar yükseldi, açlık başladı.

724 [1324] Mağrib'de şiddetli açlık, kıtlık ve pahalılık oldu. Aynı yıl 13 Ramadān [4 Eylül 1324] Salı günü ikindi namazından sonra Fas dışında koyu bulutlar görüldü, hava karardı, şiddetli fırtına ve peşinden şiddetli iri iri dolu yağdı ve dağ gibi yığıldı. Arkasından şiddetli sağanak yağış ve azgın sel, insan ve hayvanlardan (deve, sığır, keçi, koyun vs.) önüne gelen her şeyi sürükledi. Beş yüz kişiden fazla insan öldü. Bütün üzüm bağları, zeytin ve diğer ağaçlar yok oldu.

725, 26 Cumādā'l-ülā (10 Mayıs [1325]) Cuma gecesi, Fas vadisinden daha önce görülmemiş bir sel geldi. Surları yıkıp geçti. Bahçeler harap oldu, ağaçlar yerinden söküldü, köprüler, çarşılar yıkıldı ... Kimliği bilinmeyen 730 kişiyle birlikte çok sayıda insan öldü. 1.100 ev, beş camii, sekiz konak, iki fırın, 94 işyeri (*ḥavānīt*) yıkıldı ... Aynı yıl Raceb [Haziran] ayında Emīru'l-muslimīn Ebū Sa'īd 'Uṣmān, yıkılan köprü yerine büyük bir köprü ve yıkılan dükkânların yeniden daha güzel bir şekilde yapılmasını emretti. Yine iki tane camii inşasına başlandı ve tamamlandı.

726 Emīru'l-muslimīn Ebū Sa'īd 'Uṣmān, diğer büyük bir köprü yapılmasını emretti. Köprü'nün inşasına 19 Şa'bān [20 Temmuz] Pazar günü başlandı. Allah hayırlarını kabul etsin, saltanatını baki kılsın.

...

[Ve kitab bir dua cümlesiyle bitmektedir]:

Ṣallallāhu 'alā seyyidinā ve mevlānā Muḥammed en-nebiyyi'l-muṣtafā'l-kerīm ve 'alā ālihi ve ṣahbihi efdala's-ṣalāti ve ezkā et-teslīm. Ve'l-ḥamdu li'llāhi rabbi'l-ālemīn.

KAYNAKÇA

- İbn Ebî Zer', Ebû'l-Huseyn 'Alî b. 'Abdillâh. *el-Enîsu'l-Muṭrib bi-Ravdi'l-Kirtâs fî Aḥbâri Mulûki'l-Mağrib ve Tārîhu Medîneti Fâs*. Tah. Muhammed el-Hâşimî el-Filâlî. Rabat: Dâru'l-Manşûr, 1972.
- . *ez-Zehîratu's-Seniyye (Durratu's-Seniyye) fî Tārîhi'd-Devleti'l-Merîniyye*. Tah. Muhammed b. Ebî Şenb. Rabat: Dâru'l-Manşûr, 1972.
- İsâ, Sâlim Maḥmûd ve Muzâḥim 'Alâvî eş-Şâhirî. *El-Mu'erriḥ İbn Ebî Zer' ve Menhecuhu fî Kitâbeti'l-Enîsi'l-Muṭrib*. <http://www.attarikh-alarabi.ma/Html/ADAD34partie6.htm> (18.08.2014).
- Kallek, Cengiz. "Vesk," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.43, s.70.
- . "Müd," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.31, ss.457-459.
- . "Sâ'," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.35, ss.317-319.
- . "Kantar," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.24, ss.317-320.
- . "Ritl," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.35, ss.52-55.
- el-Merrâkuşî, 'Abdulvâhid. *el-Mu'cib fî Telḥîşi Aḥbâri'l-Mağrib*. Tah. M. Sa'îd el-İryân & M. el-'Arabî el-'Alemî. Kahire: Maṭba'atu'l-İstikâme, 1949.
- el-Ubûdî, Câsim. "İbn Ebû Zer'," *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (DİA), c.19, ss.449-451.